

MURABBIY

ILMIY-MA'RIFIY JURNAL

“MURABBIY”

**ILMIY-MA'RIFIY
JURNAL**

Issue:1 2021 | №1, 2021

<https://science.jspi.uz/>

Chief Editor:

S.Nazarkasimov, Doctor of Philosophy (Ph.D) in Sociology, Vice-Rector of Jizzakh State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Deputy Chief Editor:

A.Turaev, senior teacher of Jizzakh State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Members of the editorial board:

Sh.S.Sharipov - Professor

B.M.Ochilova - Professor

D.Khodjimetova - assistant professor

A.Pardaev - assistant professor

M.N.Khoshimkhonov - assistant professor

A.I.Saidkasimov - assistant professor -

F.K.Akhmedov - assistant professor

B.E.Toshboev - assistant professor

I.N.Akhmedov - PhD

D.Salimova - PhD

N.N.Alimov - assistant professor

M.Saidov - Ph.D.

X.Maxammadiev - teacher

Editorial Representative:

Abrar Turaev

Jizzakh State Pedagogical Institute,
Uzbekistan

Phone: +998933091877

e-mail: ijtimoiy2017@mail.ru

**ONLINE ELECTRONIC
JOURNAL**

“Murabbiy” ilmiy-ma’rifiy jurnali
“Mentor” scientific-educational
journal

Научно-просветительский
журнал “Наставник”

Indexed By:

Published By:

<https://science.jspi.uz/>

**Jizzakh State Pedagogical
Institute, Uzbekistan**

MUNDARIJA / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

№	MUALLIFLAR/ AUTHORS / АВТОРЫ	MAQOLA NOMI/ ARTICLE TITLE/ НАЗВАНИЕ СТАТЬИ	SAHIFALAR/ PAGES/ СТРАНИЦЫ
1	<i>Қирғизбоев Муқимжон</i>	Камбағаллик – XXI аср муаммоси	6-14
2	<i>Очилова Бахти Мурадовна</i>	Демократик кадриятлар ва ўзини-ўзи бошқариш	15-25
3	<i>Муҳаммадиев Нурмуҳаммад Эргашевич</i>	Жамиятнинг янгилинишида фалсафа илмининг методологик аҳамиятини янада оширишнинг долзарб масалалари	26-30
4	<i>Ахмедшина Фания</i>	Проблема выравнивания положения женщин и мужчин (опыт Узбекистана и зарубежных стран)	31-35
5	<i>Анварова Маърифат Нарзуллоевна</i>	Использование инновационных технологии при обучении арабскому языку	36-42
6	<i>Tilavova Malika Mataramovna</i>	Inversion is a bridge to the wonders of the language world	43-50
7	<i>Худойназаров Сардор</i>	Консультатив психология бўйича мутахассислар тайёрлаш муаммолари	51-54
8	<i>Ғофуров Жасур Исақович</i>	Уструшонанинг илк ўрта аср хунармандчилигига доир	55-58
9	<i>Ибрагимов Солижон Эргашевич</i>	Баркамол авлодни шакллантиришда гўзаллик тушунчасининг аҳамияти	59-63
10	<i>Севостьянов Дмитрий Анатольевич</i>	Инверсивные отношения как диалектический когнитивный конструкт	64-67
11	<i>Muhammadsidiqov Muhammadolim Muhammadroziq o'g'li</i>	Integratsiya tushunchasi: mazmun va mohiyati	68-77
12	<i>Ҳолиқова Рахбархон</i>	Ижтимоий-гуманитар соҳа	78-81

ДЕМОКРАТИК ҚАДРИЯТЛАР ВА ЎЗИНИ-ЎЗИ БОШҚАРИШ

Очилова Бахти Мурадовна,

Жиззах ДПИ профессори, фалсафа фанлари доктори

Фуқаролик жамияти демократик кадрият ҳисобланади. Ушбу феномен хусусида жаҳон фалсафий тадқиқотлар тизимида илмий изланишлар олиб бориш долзарб масала ҳисобланиб келинган. Бу, биринчидан, фуқаролик жамиятини ўрганиш тамойиллари, ижтимоий-иқтисодий воқеликка ёндашув хусусиятлари ва парадигмалари доимий равишда ўзгариб, такомиллашиб бориши билан характерланса, иккинчи томондан, ижтимоий ҳаёт ва миллий тараққиёт, унинг тарихий ўзгарувчан характери, динамик мураккаблиги, ижтимоий субъект ривожланиш даражаси, унинг имкониятлари, ҳаётий эҳтиёжлар нисбати ва уларни қаноатлаштириш, иқтисодий ва сиёсий турмушни ўз ихтиёри асосида қуришга тўла эркинлик, хусусий мулкка асосланган манфаатлар (эҳтиёжлар) устуворлиги, инсоний бирликлар, гуруҳларнинг социал алоқалари ва муносабатлари, социал сифат ва ижтимоий инфраструктура, демократик кадриятлар ва ўзини-ўзи бошқаришкаби ҳодисаларни ижтимоий фалсафий таҳлил қилиш, жамиятнинг соҳалари трансформациясини чуқур, ҳар томонлама ўрганиш ва илмий хулосаларни шакллантириш зарурияти билан ифодаланади.

Шунингдек, фуқаролик жамияти барпо этиш билан боғлиқ бўлган ижтимоий манфаатларни ўрганиш ҳамда назарий жиҳатдан тадқиқ этишга катта эътибор берилмоқда. Бу қуйидаги тамойилларда ўз аксини топади:

- фикрлар хилма-хиллиги нуқтаи назаридан мустақиллик шароитида ижтимоий-иқтисодий жараёнлар мавжуд концепциялар орқали таҳлил этилади ва замонавий шароитларга хос бўлган қарашлар тарзида ифодалаб берилади;

- ижтимоий манфаатларнинг жамият тараққиётидаги ўрни, аҳамияти ҳамда замонавий сиёсий жараёнларда сиёсий ва иқтисодий манфаатларни ўзаро уйғун тарзда ўрганади;

- жамиятда этносиёсий жараёнларни таҳлил этиб, уларнинг миллатлараро муносабатларга таъсирини ҳамда миллий манфаатлардаги ўрнини кўрсатади;

- ижтимоий муносабатларнинг жамият соҳалари ва тизимидаги воқеа-ҳодисаларга ўзаро алоқадорлик диалектикасини ўрганиб, ушбу жараённинг жамият тараққиёти билан боғлиқ хусусиятларини таҳлил этади; жамиятда ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий омилларнинг ижтимоий манфаатларига таъсирини ўрганади.

Бугунги босқичда фуқаролик жамияти институтлари фаолияти кўламини кенгайтириш, аҳолининг сиёсий маданиятини ошириш, жамиятда манфаатлар, турли хил қарашлар, сиёсий ва эътиқодий рақобатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлаш, жамоат бирлашмаларининг ҳозирги босқичдаги ижтимоий мавқеини ошириш, сиёсий партиялар фаолиятини такомиллаштириш, иқтисодий ҳаётни, давлат қурилишини эркинлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш, ҳокимият бўлиниши принципининг инсоният томонидан умумэътироф этилган тамойилларини амалда қўллаш, давлат ҳокимияти органларининг ваколатини нодавлат ва жамоат ташкилотларига ўтказиш масалаларини стратегик вазифа сифатида ҳал этилмоқда.

Ҳар қандай мамлакатда фуқаролик жамияти тақдири унинг сиёсий механизми, меъёрий ҳуқуқий асослари ва иқтисодий қафолатлари, маънавий омиллари билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Шу билан бирга ижтимоий ривожланиш объектив қонуниятларининг кечиши суръатига субектив талаб ва интилишларнинг акс эттирилиши даражаси мос бўлиши лозим. Агар фуқаролик жамияти асослари қарор топиши шахснинг ижтимоийлашуви, яъни инсонларнинг демократик тамойил ва кадриятларни ўзлаштириши учун қулай муҳит бўлса, ўз навбатида, шахснинг бундай жараёнда онгли тарзда иштироқи фуқаролик жамияти амал қилишининг бош омилига айланади.

Шунингдек, кишилар онгида маданий, маънавий жиҳатдан янгиланиш, боқимандалик иллатидан тамомила холи бўлиш, озодлик ва мустақиллик каби неъматлардан тўла баҳраманд бўла олиш имкониятларини шакллантириш каби вазифалар борки, буларнинг ҳаммаси ижтимоий тараққиётни таъминлайдиган хусусиятлардир.

Шу нуқтаи назардан фуқаролик жамиятини ўрганиш ва ундаги жараёнларни тадқиқ этиш орқали қуйидаги мақсадларга эришиш кўзда тутилади:

- турли инсонлар, ижтимоий гуруҳ ва қатламлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солиш, уларни умуммуштарак мақсад сари йўналтириш, ижтимоий муносабатларни ривожлантириш;
- иқтисодий ҳаётнинг устувор мақсадларини аниқлаш, уларни амалга оширишга инсонларни йўналтириш, инсонларнинг меҳнат ва турмуш шароитлари яхшиланиб боришига эришиш;
- мамлакат миллий манфаатларининг устуворлиги асосида ижтимоий муносабатларни узлуксиз такомиллаштриб бориш, янги усуллар, технологиялар, услублар, тамойилларни татбиқ этиш;

- салбий омиллар ва муаммоли ҳолатларини бартараф этиш йўлларини кидириш, ўзаро келишув, муросага эришув;
- миллий-маданий мерос, урф-одат ва қадриятларни асраб-авайлаш, ривожлантириш, унинг янгиланиб боришини амалда таъминлаш;
- мамлакатнинг ўзига хос ва мос тараққиёт йўлини амалга оширишга, эркин, демократик давлат ва фуқаролик жамияти қурилишига хизмат қилишдан иборат.

Фуқаролик жамияти жамиятнинг муайян бир кўриниши бўлиб жамиятнинг тузилиши ва ўзини-ўзи бошқариш нуктаи назардан сифат жиҳатдан янги ҳолатини ифодалайди. Унинг бош тамойили ўзини-ўзи бошқариш, жамоат назорати, ижтимоий ҳамкорлик, фуқароларнинг ижтимоий, социал-иқтисодий фаоллиги ва ҳуқуқий маданиятдир. Шу ўринда “жамият” тушунчаси, унинг моҳияти, ривожланиб бориш қонуниятлари ва “фуқаролик жамияти” ҳодисаси билан боғлиқлик ва фарқли жиҳатларига тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

“Жамият” тушунчасини таъриф қилинганда бир қанча назарий, методологик ва этимологик мураккабликларга дуч келинади. *Биринчидан*, бу тушунча ҳажми ва мазмуни жиҳатдан жуда кенг. *Иккинчидан*, бу тушунча мавҳум, яъни фалсафий категориядир. *Учинчидан*, бу тушунча динамик, яъни ривожланувчандир. *Тўртинчидан*, жамият фақат фалсафа фанининг предмети бўлмасдан ҳамма ижтимоий фанлар мажмуининг предмети дир. *Бешинчидан*, “жамият” атамаси турли маъноларда ишлатилиши мумкин.

Француз файласуфи ва социологи Эмиль Дюркгейм (1858 -1917)нинг фикрича, «жамият – бу индивидларнинг оддий йиғиндисидан иборат бўлмай, махсус хусусиятларга эга бўлган, уларнинг бирлашмасидан ташкил топган тизим бўлиб, реалликни ўзига хос хусусиятларга эга бўлган «суи генерис» акс эттиради». Немис файласуфи Макс Вебер (1864-1920) фикрича, жамият инсонларнинг ўзаро таъсиридан, яъни ижтимоий хатти-ҳаракатлардан ташкил топган тизим бўлиб, бошқа одамларнинг хатти-ҳаракатига қарши жавоб тариқасида йўналтирилгандир. М.Вебер жамият ривожининг асосини ижтимоий фаолиятда, деб ҳисоблайди. Америка социологи ва ижтимоий фалсафа бўйича мутахассис – файласуф Толкотт Парсонс (1902-1979) фикрича, жамият қадриятлар ва меъёрлар билан боғланган одамларнинг муносабатига асосланган тизимдир¹.

Француз социологи Э. Дюркгеймнинг жамият ҳақидаги қарашларининг асосини “социал бирдамлик” (solidarite) концепцияси ташкил этади².

---

¹Фалсафа.(М.Ахмедова умумий муҳаррирлиги остида).-Т.,2005.-Б. 556

² Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. Серия: Социо-Логос. М. Терра. 2008. - 400с.

Инглиз олими Г. Спенсер вақт интервалида жамият структуравий тузилиши жиҳатидан ривожланиб борар экан, ундаги социал ўзгаришлар функциялардаги ўзгаришлар билан боғлиқликда амалга ошади деб ҳисоблайди³.

Италиялик жамиятшунос В.Парето социумни доимо издан чиқиб турувчи ва ўзида барқарорликни тиклаб турувчи тизим сифатида олиб қарар экан, жамиятнинг бир – бирига ўзаро таъсир этиб турувчи таркибий қисмларининг ўзаро алоқадорлигини муҳим омил сифатида баҳолаган.

Таниқли россиялик тадқиқотчи Э.В.Тадевосян ўзининг жамиятга берилган таърифида унинг барқарорлик, бирбутунлик, ўзини-ўзи бошқариш, ўзига тўқлик, ўзини-ўзи ривожлантириш, одамларнинг маълум алоқадорлиги ва ўзаро таъсирда бўлиши, муайян ижтимоий меъёрлар ва кадриятларнинг мавжудлиги каби хусусиятларни ажратиб кўрсатди⁴.

Жамиятнинг динамик ривожланиб бориши ҳолатини ва жамиятда юз берувчи мураккаб социал ҳодисаларни тушунтирувчи янги концепциялар, улар асосида эса фундаментал назариялар вужудга келди. Бу назарияларни беш авлодга ажратиш мумкин бўлиб, бу назарияларга беш турдаги парадигмалар мос келади: *Биринчиси* – эволюцион – чизиқли назария ва унга мос келувчи позитивистик парадигма; *иккинчиси* – социал ҳодисаларнинг эҳтимолийлигига асосланган назария ва унга мос келувчи интерпретатив парадигма; *учинчиси* – жамият ривожланишини ноаниқ флуктациялар (П.А. Сорокин), кучайган дифференциация (Т. Парсонс) ва социал амбивалентлик каби жиҳатларни ўзида мужассамлаштирган назариялар ва уларга мувофиқ келувчи – интеграл парадигма; *тўртинчиси* – ўзида индивидуал рефлексивлик ва институционалик каби жиҳатларни мужассамлаштирган замонавий жамиятни таҳлил этувчи назария ва унга мувофиқ келувчи рефлексив парадигма⁵.

Жамият ҳақидаги умумий методологик концепциянинг яратилишига катта ҳисса қўшган олим Т.Парсонс ўз тадқиқотларида тўрт функционал тизимни: а) мақсадга эришиш; в) мослашиш (адаптив); с) интегратив; д) тартибни сақлашни социал институтларнинг мавжудлик шарти деб ҳисоблайди. Биринчи функция социумнинг мақсадли кўрсатмаларга эришиши билан боғлиқ бўлиб, унга жамиятнинг сиёсий ташкилотлари тизими мувофиқ

---

³ Спенсер Г. Основания социологии: Данные социологии. Индукция социологии. Пер. с англ. Серия: Из наследия мировой социологии Изд. стереотип. Книжный дом ЛИБРОКОМ 2016. - 440с.

⁴ Қаралсин: Э.В.Тадевосян. Социология. М., 1999. 120-130-б.

⁵ Кравченко С.А. Развитие социологической теории в начале третьего тысячелетия: по материалам международных конгрессов и конференций / С.А. Кравченко // Гуманитарный ежегодник. №7 / Отв. ред. Ю.Г. Волков. – Ростов н/Д : Социально-гуманитарные знания, 2008. - С. 110-128

келади. Иккинчи функция эса социумни атроф-муҳитга мослаштириш ҳисобланиб, бу иқтисодий тизимга мувофиқ келади. Учинчи функция ички тартиб ва бир бутунликни таъминлашга қаратилган бўлиб, маданий тизимга мос келади. Тўртинчи функция эса социумдаги нормаларни унинг аъзолари томонидан ўзлаштирилишини ифодалаб, у жамиятнинг маънавий тизими орқали амалга оширилади⁶. Т.Парсонс жамиятни социумнинг барча қатламларидаги муносабатларнинг социаллик тўқимаси сифатида талқин этади.

Ҳозирги кунда жамиятнинг структураси ва унинг тараққиёти масаласини ёритишга қаратилган назарияларнинг бешинчи авлоди шаклланган бўлиб, уларнинг қуйидаги классификациясини келтириш мумкин:

- 1) конфликтологик ёндашув;
- 2) социал дифференциация ёндашуви;
- 3) тармоқ назарияси (Р.Берт);
- 4) жамиятнинг атомистик назарияси;
- 5) символик интеракционизм;
- 6) диалектик парадигма;
- 7) индивидуализм ва холизм.

Шунингдек, жамиятнинг тузилиши, унинг тараққиёти ва ривожланиши ҳақидаги ғоялар, назариялар ва концепциялар *формацион* ва *цивилизацион* ёндашувлар асосида ривожланганлигини кузатиш мумкин.

Формацион ёндашув асосий эътиборни жамиятнинг тарихий тараққиёти жараёнини бир қатор босқичлар билан белгилаган ҳолда уни маълум бир кетма – кетлик асосида ибтидоий, қулдордик, феодализм, капитализм каби босқичларга қаратади.

Цивилизацион ёндашув тарафдорлари эса жамият тараққиётини маълум бир метафора асосида изоҳлашга интилишган. Цивилизацион ёндашувга кўра, жамият тараққиёти вужудга келиш, ривожланиш ва таназзул каби босқичлардан иборат бўлади.

XXI асрнинг бошларида шиддат билан ривожланаётган жараёнлар жамият ҳақидаги классик ҳисобланган назарияларга ҳам муҳим ўзгартиришлар ва тўлдиришлар киритишни заруриятга айлантди.

Ҳозирги кўринишда жамият такрор ишлаб чиқариш, ўзини ўзи бошқариш ва ўзини ўзи ташкил ташкил қилиш ички механизмларига эга бўлган тарихан муайян, яхлит ва барқарор тизим сифатида таҳлил этилди. Жамиятнинг

---

⁶Система координат действия и общая теория систем действия. Функциональная теория изменения. Понятие общества// Американская социологическая мысль. — М.: Изд. Международного ун-та бизнеса и управления, 1996. — с.462-525.

тизимлилиги, конкрет бир бутунлик сифатидаги мавжудлиги ва ривожиди социум ҳисобланар экан ва бу асос реаллик сифатида ўз ички қонунлари асосида ўзгариб борар экан, жамият социал муносабатлар тизимини англатади.

Ижтимоий муносабатлар кишилар, ижтимоий гуруҳлар, миллатлар, ташқи табақалар ва бошқа ижтимоий тузилмалар ўртасидаги муносабатлар ва уларнинг ички иқтисодий, ижтимоий, сиёсий мафкуравий ва маданий соҳалардаги фаолиятини ташкил қилади. Алоҳида олинган инсон - жамиятнинг, ижтимоий муносабатларнинг бошланғич унсури ҳисобланади. Шу маънода инсоният умумий тараққиётининг универсал қонуниятлари кишиларнинг социал ҳаётига ўз таъсирини ўтказмай қолмайди. Бу социал организм барча таркибий қисмларининг ўзаро алоқадорлиги асосида мукамаллашуви қўйи босқичдан бирмунча юқори ва мураккаб босқичларга кўтарилишини белгиловчи омилдир.

Жамият ўз мавжудлигини таъминлаши ва ривожланиш жараёни алоҳида муҳим вазифаларни бажарадиган ва аниқ ташкилий тузилмага эга бўлган ижтимоий ва сиёсий ташкилотлар – институтларнинг тармоқланган тизими яратилиши билан тавсифланди. Маълумки, “институт” атамаси лотинча “*институтум*” сўздан пайдо бўлиб, у “ўрнатиш” ёки “ташкилот” деган маъноларни билдиради. Институт – инсон фаолиятининг маълум соҳасида, яъни амалиётда ўзини намоён қилишда юз берадиган ижтимоий алоқалар тизими ва ижтимоий меъёрлар йиғиндиси. Институтлар жамият нормал фаолиятининг зарурий омили саналган ижтимоий муҳим фаолиятни амалга оширади. Бундай институтлар қаторига давлат ва унинг институтлари, партиялар ва ҳаракатлар, жамоат бирлашмалари, оммавий ахборот воситалари, диний муассасалар, таълим ва маданият муассасалари, соғлиқни сақлаш ва санитария хизмати тизимлари, бозор, банклар ва ҳоказолар киради. Ижтимоий институтлар фаолияти ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳалари: оила ва ишлаб чиқариш, товарлар ва пуллар ҳаракати, ишлаб чиқариш, истеъмол ва ҳоказоларга нисбатан татбиқ этилади. Институтлар турли бирликлар ва гуруҳларнинг манфаатларини мувофиқлаштиришни амалга оширади, уларнинг самарали ўзаро алоқасини таъминлайди, вужудга келган ижтимоий кадриятларни мустаҳкамлайди ва янгиларини яратади.

Ижтимоий муносабатлар соҳаларига қараб ижтимоий институтлар қўйидаги турларга бўлинади:

- иқтисодий институтлар
- сиёсий институтлар
- никоҳ, оила ва қон-қариндошлик
- тарбия институтлари

– маданият соҳаси институтлари.

Жамият тўғрисидаги назариялардан келиб чиқадиган бўлсак, жамият ижтимоий тизим сифатида қуйидаги функцияларни бажаради:

- ҳаётий неъматларни ишлаб чиқариш;
- ишлаб чиқаришни тизимлаштириш;
- такрор ишлаб чиқариш ва инсонни ижтимоийлаштириш;
- меҳнат натижаларини тақсимлаш;
- давлатнинг бошқарув фаолиятини қонунга мувофиқлигини таъминлаш;
- сиёсий тизимларни структуралаш;
- мафкураларни шакллантириш;
- маданиятлар ва маънавий қадриятларнинг тарихий давомийлигини таъминлаш.

Бу функциялар жамият ва фуқаролик жамияти ўртасидаги бевосита алоқадорлик ва боғлиқликни ифодалайди.

Фалсафа қомусий луғатида фуқаролик жамиятига қуйидагича таъриф келтирилган: “Мамлакатнинг ҳар бир фуқаросига иқтисодий ва сиёсий турмушни ўз ихтиёри асосида қуришга тўла эркинликни кафолатлайдиган маълум ижтимоий тизим. Фуқаролик жамиятида давлат фаолияти устидан фуқароларнинг тўла назорати ўрнатилади. Фуқаролик жамиятини қуриш вазибалари жамиятда сиёсий, миллатлараро, ижтимоий ва моддий тенгликни таъминловчи самарали тизимга асосланган қонунларга таянган ҳолда амалга оширилади”⁷.

Ҳозирги кунда “фуқаролик жамияти” тушунчасини кенг ва тор маъноларда ишлатиш русумга кирган. Кенг маънодаги “фуқаролик жамияти” — давлат ва унинг тузилмалари томонидан жамиятни эгаллаб олинмаган қисми, бошқача айтганда, давлатнинг қўли етмаган қисмидир. Бу каби жамият давлатга нисбатан автоном, бевосита унга қарам бўлмаган қатлам сифатида ривожланади. Шунингдек, фуқаролик жамияти кенг маънода фақат демократик қадриятлари муҳитидагина эмас, балки авторитаризм режимида ҳам яшай олади. Лекин, тоталитаризмнинг пайдо бўлиши билан фуқаролик жамияти сиёсий ҳокимият томонидан бутунлай “ютиб” юборилади.

“Фуқаролик жамияти” тушунчаси тор маънода талқин этилганда, у ҳуқуқий давлатнинг иккинчи томони бўлиб, улар бир-бирисиз яшай олмайди. Фуқаролик жамияти бозор иқтисодиёти ва демократик ҳуқуқий давлат шароитида давлат тасарруфида бўлмаган эркин ва тенг ҳуқуқли индивидларнинг ўзаро муносабатларидаги плюрализмдан ташкил топади.

---

⁷Фалсафа қомусий луғат. -Тошкент: Шарқ, 2004. –Б. 438.

Бундай шароитда жамият соҳаларига хусусий манфаатлар ва индивидуализмнинг эркин муносабатлари қамраб олинади. Бу каби жамиятнинг шаклланиши ва ривожланиши индивидларнинг эркинликка интилиши, уларнинг давлатга тобе бўлган фуқароликдан эркин мулкдор фуқароларга айланиши, ўз шахсий ҳурмат-обрўсини ҳис қила бориши, хўжалик ва сиёсий масъулликни ўз зиммасига олишга тайёр бўлиши билан боғлиқдир.

Демак, фуқаролик жамияти сиёсий плюрализм асосида фикрлар, қарашлар, ижтимоий институтлар хилма-хиллиги, сўз, матбуот эркинлиги ва ошкораликка асосланган, ижтимоий-сиёсий жараёнларда фуқароларнинг кенг қамровли ва фаол иштироки юз берадиган, қонун устиворлигига асослаган, аҳолининг сиёсий ва ҳуқуқий маданияти юқори бўлган, ижтимоий жараёнларда жамоатчилик назорати, давлатнинг устидан фуқаролик назорати таъминланадиган, ҳокимиятнинг бўлиниш тамойилларига қатъий амал қилинадиган, кўппартиявийлик, давлат ва жамият институтлари ўртасида ижтимоий шериклик, барча социал тоифалар ўртасида тенглик, ўзаро мулоқот, барқарор мувозанат ва ижтимоий ҳамкорлик муносабатлари таъминланадиган, ўзини ўзи бошқаришнинг кенг қамровли тамойиллари юзага чиқадиган ижтимоий макон ҳисобланади.

Фуқаролик жамияти шароитида барча муаммолар ўз мақсади ва суверен ҳуқуқига эга давлат билан ранг – баранг мақсадларга эга ижтимоий институтлар, жамоат бирлашмалари, ижтимоий ҳаракатлар, сиёсий партия ва нодавлат ташкилотлар ўзини ўзи бошқариш органлари ўртасидаги алоқаларни йўлга қўйишга, уларнинг манфаатларини уйғунлаштиришга бориб тақалади. Шу маънода фуқаролик жамиятининг энг муҳим жиҳати - бу инсонга, унинг эркинлиги ва ҳуқуқларини таъминлашга қаратилганлиги, бу жараёнда эса давлатнинг асосий масъул сиёсий институт эканлиги муҳим аҳамият касб этади.

Фуқаролик жамиятида давлат одамларнинг шахсий ҳаётига аралашмайди, уларни яқка мафкура ва қадриятлар ягона бирлиги тизимини қабул қилишга мажбурламайди. Бу жамиятнинг асосий тушунчалари – ҳуқуқий давлат, демократия, ҳокимиятнинг бўлиниши, хусусий мулк, бозор, шахс эркинлигидир. Россияда чоп этилган адабиётларда ёзилишича, фуқаролик жамияти давлатга қарши тура оладиган, унинг фаолиятини назорат қила оладиган, жамиятдаги ўрнини белгилаб бера оладиган, бошқача айтганда, ўзининг давлатини ҳуқуқий давлат сифатида сақлай оладиган жамиятдир⁸.

---

⁸ Общая теория государства и права: Учебник / А.Ф. Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский. – М., 2004. – С.534.

Фуқаролик жамиятининг шаклланиши бағрикенглик, очиклик, ўзаро ҳурмат, эзгулик каби қадриятларга асосланади. Жамиятнинг маданияти ва маълумот даражаси ўз-ўзини ташкил этиш синергетик жараёнлари, ҳамкорлик, бирдамлик ва ўз-ўзини билишни қабул қилишга қанчалик тайёр бўлса, у шунчалик фуқаровий жамият бўлади. Шу маънода ҳам фуқаролик жамияти – комил фуқаролардан, яъни узвий боғлиқликда бўлган ҳамда ахлоқий маданиятига таянадиган ҳуқуқий ва сиёсий маданиятга эга одамлардан иборат жамият⁹ дир.

Фуқаролик жамияти давлатнинг фуқаролари, уларнинг ихтиёрий равишда бирлашган гуруҳ, жамоа ва ташкилотлари, яъни ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятлари билан боғлиқ, юксак сиёсий ва ҳуқуқий маданиятга эга бўлган кишилардан иборат жамиятдир. Фуқаролик жамияти нафақат давлатнинг мажбурлов кучи билан, балки унинг аъзолари бўлмиш фуқароларнинг бевосита ўзлари, уларнинг жамоалари орқали онгли равишда бошқариб туриладиган ва қатъий тартиб-интизом қарор топган жамиятдир. Бундай жамият бошқа жамиятлардан ўзини ўзи юксак даражада ташкил этиши ва бошқариб туриши билан ажралиб туради¹⁰.

Бинобарин, фуқаролик жамияти қуриш жараёнининг асосий вазифаси – одамларни ажратувчи чегара ва тўсиқларни бартараф этиб, ҳамкорликда иш юритишни ўрганишдан иборат. Чунки, фуқаролик жамияти инсоний фаолиятининг барча соҳаларида фуқароларнинг ижтимоий фаоллигини оширишга ёрдам беради. Россиялик олима Л. А. Морозова фуқаролик жамиятига инсонларнинг турли-туман манфаатларини ифодаловчи, маданий, миллий, диний, ҳудудий ва бошқа хусусиятларга эга бўлган ижтимоий гуруҳлар, бирлашмалар ҳаракат қиладиган, давлатга қарам бўлмаган, нисбатан мустақил жамият деб таъриф беради¹¹.

Албатта, фуқаролик жамиятининг ривожланганлик даражаси инсон ҳуқуқ ва эркинликларини нечоғлиқ намоён бўлиши ва уларни ҳар томонлама ҳимояланганлиги билан ўлчанишига эътибор берадиган бўлсак, мамлакатда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш ҳуқуқий давлатнинг энг муҳим унсурларидан бирини такомилга этказишдан иборат эканлигига ишонч ҳосил қиламиз.

И.Каримовнинг таъкидлашича, “Фуқаролик жамиятини барпо этиш, албатта, ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларида, айниқса, унинг сиёсий соҳасида демократик ислохотларни босқичма-босқич амалга оширишни

---

⁹ Саидов А.Х, Таджиханов У.Т, Одилқориев Ҳ.Т. Давлат ва ҳуқуқ асослари. – Т., 2002. – Б.8.

¹⁰ Fozilov U. E. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning nazariy va huquqiy asoslari. Toshkent, 2016.-Б.7

¹¹ Морозова Л.А. Основы государства и права. – М., 2004. – С.65.